

w 2000 r. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz podjęte prace nad przyszłą Konstytucją Unii Europejskiej.

Recenzowana publikacja godna jest polecenia wszystkim zajmującym się filozofią prawa, prawem konstytucyjnym i europejskim oraz politykom, którzy mają wpływ na kształtowanie się Unii Europejskiej.

Krzysztof Orzeszyna

P. R a i n a, *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, Warszawa 2001: Instytut Wydawniczy PAX.

P. Raina, autor wielu publikacji dokumentujących stosunki między państwem a Kościołem w okresie PRL, opublikował w 2001 r. nową pracę pod tytułem *Cele polityki władz PRL wobec Watykanu. Tajne dokumenty 1967-1989*, w której prezentuje postawę władz komunistycznych wobec Stolicy Apostolskiej. W tytule autor używa nazwy „Watykan” na określenie Stolicy Apostolskiej. Nazwa ta przysługująca państwu Citta del Vaticano, była lansowana przez komunistów nie uznających podmiotowości prawnej Stolicy Apostolskiej.

O zakamulowanych celach dyplomatycznych rozmów PRL–Kościół świadczą liczne, jednakże przez długi czas niedostępne, sprawozdania Urzędu ds. Wyznań, Wydziału Administracyjnego KC PZPR czy Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Chociaż dokumenty te powstały w różnych latach i z różnych okazji, łączy je wspólna cecha: ujawniają kontynuację i konsekwencję antykościelnej taktyki władz PRL.

P. Raina w swojej monografii przedstawia tło historyczne powyższych zagadnień oraz prezentuje dokumenty urzędowe (opracowania, tezy, sprawozdania) z lat 1960-1980, demaskujące prawdziwe cele polityki władz PRL w stosunku do Kościoła i Stolicy Apostolskiej. W *Przedmowie* Autor wprowadza czytelnika w kontekst sytuacji politycznej powojennej Polski, kiedy to komunistyczna władza PRL dążyła do ateizacji polskiego społeczeństwa. Jednakże głęboka świadomość tysiącletniej tradycji chrześcijańskiej w narodzie, opór ze strony Kościoła oraz niezłomna postawa Prymasa Tysiąclecia Stefana kard. Wyszyńskiego sprawiły, że wszelkie próby ateizacji katolickiego społeczeństwa kończyły się niepowodzeniem. Głównym wrogiem ówczesnego systemu politycznego był kard. Wyszyński – człowiek głębokiej wiary i silnej woli, którego nawet aresztowanie i trzyletnie internowanie nie pozbawiły decydującego głosu w sprawach związanych z wiarą i moralnością Polaków. W związku z tym władze PRL postanowiły nawiązać bezpośredni dialog ze Stolicą Apostolską, w którym starały się przekonać Stolicę Apostolską o gotowości współpracy z Kościołem i trudnościach, na jakie napotykały ze strony kard. Stefana Wyszyńskiego. Jednakże Prymas Polski cieszył się nieograniczonym

zaufaniem Stolicy Apostolskiej, zyskał także obietnicę, że Stolica Apostolska nie podejmie żadnych rokowań z państwem, które nie zatwierdzi Kościoła jako osoby prawnej. Sytuacja taka miała miejsce aż do śmierci Prymasa Wyszyńskiego w 1981 r. i dalej aż do załamania się systemu totalitarnego w 1989 r., chociaż po wyborze kardynała Karola Wojtyły na papieża ataki na Kościół osłabły. Zmieniła się wówczas taktyka podejmowanych rozmów, które miały doprowadzić do normalizacji stosunków PRL–Stolica Apostolska, ale z zaakceptowaniem socjalistycznego rozwoju Polski.

Pierwsza część publikacji, zajmująca ok. 1/3 całości, przedstawia kontekst polityczny i uwarunkowania historyczne podejmowanych rozmów. Historia rozpoczyna się od 1945 r. i utworzenia w nowych granicach Polski Ludowej, której rząd nie został zaakceptowany przez Stolicę Apostolską. 12 września 1945 r. Rada Ministrów uchwaliła jednostronne zerwanie konkordatu z 1925 r. P. Raina dokładnie przedstawia historię tego trudnego dialogu, uwiarygodniając swoje wywody licznymi przytaczanymi listami, notami dyplomatycznymi i innego rodzaju dokumentami. W kolejnym punkcie Autor przedstawia tajną misję Pruszyńskiego, która w 1947 r. miała doprowadzić do ugody pomiędzy Warszawą a „Watykanem”. Do takowej nie doszło z powodu braku zaufania Stolicy Apostolskiej do komunistycznego rządu, tym bardziej, że o niejasnych intencjach władz PRL-u w stosunku do Kościoła wypowiedział się kard. Sapięha. Pierwsze powojenne porozumienie, jakie zostało zawarte pomiędzy Episkopatem a polskim rządem, datowane jest na kwiecień 1950 r. Na podstawie tego porozumienia Kościół otrzymał m.in. prawo do nauki religii w szkole, prowadzenia działalności charytatywnej i publicystycznej, organizowania pielgrzymek i procesji. W zamian za te „swobody” Kościół miał głosić wśród wiernych m.in. potrzebę odbudowy kraju.

W kolejnych punktach P. Raina analizuje dalsze losy współpracy na linii Kościół–państwo. Niedługo po podpisaniu *Porozumienia* okazało się, że tylko Kościół dotrzymuje warunków umowy, a władze PRL wykorzystały owo porozumienie jedynie w celach propagandowych. Rozpoczęły się aresztowania wśród księży i biskupów, oskarżanych za działalność zmierzającą do obalenia władzy ludowej. Zamykano szkoły katolickie, inwigilowano kaznodziejów, upaństwowiono większość zakonnych szpitali i domów dziecka, organizowano festyny i atrakcyjne spotkania kulturalne w godzinach sprawowania mszy św. W takiej sytuacji Kościół nie mógł długo milczeć. Autor publikacji przytacza liczne fakty świadczące o podejmowanych krokach, mających na celu przywrócenie stabilizacji sytuacji Kościoła. Jednakże wszelkie działania duchowieństwa i wiernych odczytywane były jako zamach na wolne państwo i surowo karane. W 1953 r. na ręce Bolesława Bieruta został złożony *Memoriał*, w którym Episkopat Polski przedstawił listę antykościelnych działań. Odpowiedzią rządu na śmiałą obronę tożsamości narodowej Kościoła i Polski było aresztowanie Prymasa Tysiąclecia. W takiej sytuacji trudno było mówić o jakimkolwiek porozumieniu między rządem PRL a Episkopatem Polski i Stolicą Apostolską.

Kolejny omawiany przez P. Raina okres stosunków Kościół–państwo rozpoczyna zwolnienie Prymasa Tysiąclecia z aresztu oraz nawiązanie przez N. Chruszczowa bezpośredniego kontaktu z papieżem Janem XXIII. Papież, zachęcony zyczliwością

Chruszczowa, zlecił kard. Konigowi wizytację ziem polskich, jaka odbyła się w 1963 r. Wcześniej osobiście spotykał się z kard. Wyszyńskim, wyrażając głęboką troskę o losy katolików w Polsce. Autor publikacji prezentuje także poglądy polskiego środowiska katolickiego, które podważały działania Prymasa. Przedstawia kulisy akcji „postępowych katolików”: T. Mazowieckiego, S. Stommy, J. Turowicza i A. Wielowieyskiego, którzy w artykule *Otwarcie na wschód* – rozpropagowanym podczas Soboru Watykańskiego II – prezentowali tezy zgodne z duchem publikacji komunistycznych. W odpowiedzi Prymas Wyszyński przygotował stosowne wyjaśnienia dotyczące stosunków Watykan–Warszawa. Kolejnym punktem zapalnym była planowana pielgrzymka Pawła VI do Polski z okazji tysiąclecia chrztu Polski, na którą rząd PRL nie wyraził zgody. Mimo intensywnej „wojny”, jaką rząd toczył z Kościołem w Polsce, na zewnątrz – a szczególnie w kontaktach ze Stolicą Apostolską – rządzący obłudnie podkreślali gotowość współpracy i piętrzące się ze strony polskiego Episkopatu trudności, uniemożliwiające porozumienie. Jednakże Stolica Apostolska doskonale zdawała sobie sprawę z prawdziwych intencji rządu, zmierzających do zmuszenia Kościoła do przyjęcia funkcji służebnej wobec państwa. Ze strony władz PRL prawdziwym celem podejmowanych rozmów była dezintegracja Episkopatu Polski, eliminacja kard. Wyszyńskiego, wpływ na nominacje biskupie, a nawet wyciągnięcie korzyści z powołania Polaka na Stolicę Piotrową.

Druga, obszerniejsza część publikacji, zawiera teksty źródłowe, stanowiące opracowania wewnętrzne Urzędu ds. Wyznań z lat 1967 i 1970, notatki służbowe ministrów spraw zagranicznych dotyczące współpracy z Watykanem. Sporo miejsca poświęcono instrukcji do rozmów Polska–Watykan, opracowanych przez zespół KC PZPR w 1971 r., a przebiegających w kilku etapach. Uważny czytelnik zapoznać się może także z tajnymi notkami urzędników, sporządzanymi po spotkaniach z dostojnikami kościelnymi, z licznie przytaczanymi tezami Urzędu ds. Wyznań do rozmów z urzędnikami Stolicy Apostolskiej czy z Janem Pawłem II. Na uwagę zasługują sugestie Ministerstwa Spraw Zagranicznych do rozmów gen. Jaruzelskiego z Sekretarzem Stanu Stolicy Apostolskiej kard. Agostino Casarolim z 1987 r. Ostatnim przytaczanym dokumentem jest poufna notatka ministra spraw zagranicznych Tadeusza Olechowskiego w sprawie wznowienia stosunków dyplomatycznych między Polską a Stolicą Apostolską z 1989 roku.

Publikacja P. Raina stanowi doskonały materiał do badań dla historyków, prawników i teologów, interesujących się najnowszymi dziejami Polski i jej stosunkami ze Stolicą Apostolską. Ze względu na dokładne cytowanie licznych dokumentów może stanowić bogaty materiał źródłowy w badaniach nad współczesną historią Polski. Jej walorem są także indeksy nazwisk oraz reprodukcje archiwalnych zdjęć. Książka napisana jest językiem prostym, zrozumiałym dla przeciętnego czytelnika, któremu być może nigdy nie udało się dotrzeć do tekstów źródłowych, zamkniętych dla ogółu w państwowych archiwach. Powinien przeczytać ją każdy, kto chce zrozumieć skomplikowaną sytuację Kościoła w latach totalitaryzmu.

Ks. Mirosław Sitarz